

МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЯ ПРАКТИКА

УДК 378.6.096:7|(477-25)НАОМА

Іван Пилипенко

*заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри живопису та композиції НАОМА*

Педагогічна система М. Бойчука в майстерні монументального живопису Української академії мистецтва

Анотація. В роботі здійснено системний аналіз педагогічної концепції М. Бойчука як керівника творчої академічної майстерні монументального живопису Української академії мистецтва. Виокремлено найбільш уживані методики викладання профільних дисциплін, використовувані професором у процесі виховання фахівців з монументального мистецтва (метод безперервного самовдосконалення, композиційне мислення, послідовність і повторюваність, художній універсалізм, монументалізм як спосіб мислення). Обґрунтовано, що кінцева мета педагогічної системи М. Бойчука – підготовка висококваліфікованого професійного художника-монументаліста, здатного реалізувати свій творчий потенціал, – залишається актуальною і сьогодні.

Ключові слова: Українська академія мистецтва, майстерня монументального живопису, М. Бойчук, педагогічна система, фахові дисципліни.

Постановка проблеми, її актуальність. Збагачення змісту художньої підготовки майбутніх фахівців неможливе без аналізу досвіду минулих поколінь, а тому логічним видається звернення до періоду формування і ствердження в Україні вищої художньої школи нового типу, де система навчання будувалася за принципом індивідуальних майстерень під керівництвом професора. Один з найталановитіших художників-монументалістів, якого називають родоначальником школи фрескового живопису в Україні, Михайло Львович Бойчук з учнями керованої ним майстерні монументального живопису долучилися до процесів пошуку і творення нового національного мистецького стилю, процесів, що відбувалися у вітчизняному мистецтві перших десятиліть ХХ ст. і були

призупинені через зовнішньо-ідеологізоване втручання. Актуальним видається проведення аналізу педагогічної системи професора як керівника творчої академічної майстерні монументального живопису Української академії мистецтва від моменту її створення 1917 р. до ліквідації в результаті проведеної реформи художньої освіти 1934 р.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими і практичними завданнями. Стаття виконана відповідно до тематики наукової роботи кафедри живопису та композиції НАОМА.

Аналіз публікацій. Грунтовний аналіз бібліографічних джерел, присвячених життєвому і творчому шляху М. Бойчука, його школі здійснили А. Сидоренко [7], Л. Соколюк [9], Я. Кравченко [3, с. 30–59]. В історіографії з означеної теми можемо прослідкувати зміни в критеріях оцінки мистецької та педагогічної діяльності художника від схвальних відгуків перших матеріалів 1910–1920-х рр. до нищівної вбивчої критики 1930–1940-х рр., від періоду замовчування до реабілітації й повернення з небуття. Матеріали, що з'явились за останні десятиліття, вирізняються аналітичним підходом, поглибленням наукової складової, наводять історичні документи, характеризуються як постановкою вузькопрофільних проблем, так і широкими узагальненнями (С. Білокінь, О. Голубець, Д. Горбачов, О. Ковальчук, Д. Кривавич, О. Лагутенко, В. Овсійчук, О. Ріпко, О. Роговиченко, Л. Соколюк, О. Федорук, Р. Яців та інші). Особливу наукову зацікавленість становить не тільки педагогічна система Бойчука, його власні методики навчання, а й ширше – методики викладання фахових дисциплін на відділенні монументального мистецтва Української академії мистецтва 1920–1930-х рр., які в публікаціях переважно розглядаються фрагментарно [1; 2; 4; 8; 11; 13; 14]. Не зважаючи на появу останнім часом окремих досліджень, що стосуються означеної проблематики, вона не втрачає актуальності й потребує подальшої розробки для отримання цілісної картини підготовки фахівців у галузі монументального живопису, для розуміння мистецьких процесів цього періоду.

Мета роботи – виявлення специфічних рис педагогічної системи М. Бойчука з огляду спадкоємності традицій у створенні 1994 р. майстерні монументального живопису і храмової культури Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. Відповідно поставлено конкретні завдання: проаналізувати педагогічну діяльність М. Бойчука в Українській академії мистецтва; визначити особливості методики викладання; розглянути педагогічну систему, впроваджену художником у майстерні монументального живопису, та можливий розвиток її принципів у сучасній педагогічній практиці.

Новизна наукового дослідження полягає у здійсненні системного аналізу педагогічної концепції М. Бойчука, спрямованої на підготовку фахівців з монументального мистецтва.

Методологія дослідження полягає в поєднанні кількох наукових методів: аналітичного (у вивченні стану дослідження теми, літературних джерел, архівних матеріалів), системного (у визначенні складових педагогічної концепції М. Бойчука), порівняльно-аналітичного (у виявленні особливостей методики

викладання фахових художніх дисциплін), узагальнюючого (у пошуку перспективних нововведень в сучасному навчальному процесі на основі вивчення досвіду минулого).

Виклад основного матеріалу. Отримавши західноєвропейську освіту, М. Бойчук повернувся до України з палким бажанням зробити доступною художньо-фахову освіту для українських художників. Саме тому 1917 р. він активно долучився до заснування Української академії мистецтва – вищого навчального закладу академічного спрямування, що здійснював виховання молодих митців у традиціях світової та національної культури.

Відомо, що очоливши майстерню монументального живопису, молодий енергійний художник створює власну оригінальну педагогічну систему (котра органічно підсумовувала його особистий досвід), мета якої – відродження українського мистецтва в умовах нової доби. На початку 1920-х рр. він створює першу програму навчання в майстерні монументального живопису [6]. У спогадах учнів дбайливо збережено головні принципи навчання в майстерні Бойчука: колективний метод роботи, зарисовка-аналіз, вивчення народного мистецтва, індивідуальна практика, знання техніки і технології [5, с. 24–29], котрі було опубліковано та прокоментовано українськими науковцями [1; 14]. Безперечно, в концепції школи Бойчука зазначені принципи відігравали пріоритетну роль, втім ключове значення також мали й інші складові структури навчального процесу, що, в поєднанні з власними методиками митця-педагога, дозволяли здійснювати виховання національного художника нового типу з синтетичним мисленням [3, с. 70]. Саме на останніх ми й зосередимо нашу увагу.

Відома українська художниця О. Павленко розповідала про вчителя: «Він не тільки навчав, але й виховував в нас художників» [5, с. 26]. У цьому вихованні не було другорядного: однаково важливим було і виконання завдань, і відвідування занять, і ставлення до своєї праці та робочого місця, і наполегливість в оволодінні техніками, художніми матеріалами. Все, що стосувалося професії художника, творчої роботи, на переконання М. Бойчука, вимагало граничної зосередженості та великої поваги. Це відчуття він приносив до майстерні. «А головне, він вчив нас вчитися, вчитися все життя, тим самим заперечував переконання багатьох, що вивчившись потрібні п'ять років і отримавши в цьому свідоцтво – диплом, ти вже майстер, творець, викінчений художник» [5, с. 26].

Проблема підготовки майбутнього художника, його навчання та виховання актуальна для будь-якої школи. Для Бойчука вона вирішувалась через пріоритет виховання. І в тому він був суголосний із середньовічною формою малярських майстерень, де виховання особистості православного іконописця у поєднанні з професійним навчанням визначало стан іконопису певної доби. А відтак знання, уміння та навички учнів значною мірою залежали від творчих уподобань, здібностей та особистісних якостей майстра.

Якщо Бойчук обрав візантійсько-давньоруську традицію як основу для подальшого розвитку українського мистецтва, то цілком логічним видається його звертання до давньої індивідуальної форми організації майстерні. Як лю-

дина широкоосвічена, дієва, цілеспрямована, часом категорична, вимоглива насамперед до себе й до інших, він умів надихнути, переконати, вмотивувати, повести за собою. Тому його майстерня вирізнялась серед інших академічних майстерень цілковитою довірою до керівника. Це підтверджують і слова О. Павленко: «В майстерні я зустріла дружній колектив, велику повагу і довіру до керівника, взаємоповагу один до одного. Крім того – творчу атмосферу і чітку дисципліну» [5, с. 25]. Завдяки взаємним зусиллям вчителя та учнів напрацьовувався досвід і навички, зорганізовувався колектив однодумців, об'єднаних спільною працею над концепцією творення нового українського мистецтва ХХ ст., над збереженням культурної пам'яті попередніх поколінь. В результаті відбувалося не тільки розширення культурних горизонтів, розвиток художнього мислення, оволодіння практичними вміннями, формування системи поглядів, а й прищеплювалася потреба в постійному самовдосконаленні. Цією методикою – методикою безперервного самовдосконалення – Бойчук володів бездоганно.

За спогадами сучасників, майстерня Бойчука відрізнялася від інших майстерень не лише своєю глибиною і методичністю викладання, а й навіть зовні нагадувала більше «кустарну майстерню або лябораторію». Її детально описує Є. Холостенко: «4–5 мольбертів, довгі столи, студенти, що працюють коло вікна на дошках темперою, велика чорна дошка, де по черзі роблено «підрисовування» («аналізи композиції»), фота й репродукції коло учнів і на столі – не як прикраса, а як невід'ємний від загальної методи навчання матеріал (зразки мистецтва Асирії, Єгипту тощо), малювання групами, готування матеріалів, розтирання фарб – от що зовні впадало в очі. У другій кімнаті на полицях рядами стояли речі, що їх поступово безконечно закінчували. Тут-таки виготовляли й деякі матеріали, емульсії, і все це було оповите млою якоїсь таємності» [12, с. 11–12].

Виховання майбутнього художника для Бойчука засновано на принципі «не вчити, а направляти». Своє завдання як педагога він вбачав у поєднанні теорії та практики. Розгляд студентами творів художників різних епох, спонукав не лише до розуміння їхнього ідейного змісту, до аналізу формального рівня, до розкриття секретів техніки виконання (теоретичні складові поняття «вчити»), а й до практичного опанування стихією матеріалу, до усвідомлення пошуку власного шляху формотворчості та втілення синтезу змісту і форми у власних творах (практичні складові поняття «направляти»).

Цікавими для нашого дослідження є спогади колишніх учнів М. Бойчука. Для розуміння процесу формування його системи викладання, наведемо цитату з мемуарів П. Іванченка, який починав навчання в його майстерні (1919–1920), а диплом отримав у Л. Крамаренка (1921–1925): «Бойчук не дозволяв малювати живу натуру. Початківцям він завжди давав завдання робити відрисовки з репродукцій. Старші могли робити власні композиції, виконували їх головним чином темперними фарбами...Звичайно не студіюючи живої натури, важко було робити власні композиції» [10, с. 200]. На його думку, в методиці Бойчука не було якогось єдиного підходу до живописної форми, адже вчитель

одночасно міг давати зрисовувати постать Архангела Гавриїла зі сцени «Благовіщення» Софійського собору, репродукції картин Ґоґена, Сезанна, Матісса, Дега, Джотто, сарматський портрет або козаків-бандуристів, що вказує на відсутність «якоїсь систематизованої учбової програми, послідовного учбового плану». І продовжує далі: «Навчання мало хаотичний, педагогічно непродуманий вигляд. Та це й зрозуміло, бо в ті часи, коли ще скрізь точилася громадянська війна, нікому було займатися плануванням навчання» [10, с. 201].

Ці спостереження очевидця надзвичайно цінні, адже засвідчують початковий етап становлення педагогічної системи Бойчука, про пошуки форм роботи зі студентами, конкретизацію завдань, намагання знайти універсальні композиції в безмежному мистецькому розмаїтті – цим можна пояснити одночасне використання широкого стилістичного спектру обраних для аналізу творів. Втім, педагогічна система, що трималася на вивченні шедеврів світового мистецтва (Візантія – Давня Русь – Проторенесанс – народне мистецтво України) вже була сформована від самого початку існування майстерні монументального живопису. Надалі напрацьовувався досвід, використовувалися й відкидалися форми проведення занять, тривав пошук балансу між теорією і практикою, між колективним та індивідуальним, будувалась логіка послідовності виконання завдань (вона була особистісною, залежала від здібностей студента), шліфувались особисті методи виховання, вдосконалювалась програма фахового навчання. Про все це ми дізнаємося зі спогадів сучасників М. Бойчука: О. Павленко, В. Седяра, С. Григор'єва, Н. Шифріна, К. Сліпко-Москальціва. В програмі зазначені вправи з рисунка та живопису з уяви і з натури, крім того вказано місце проведення занять: майстерня, природа, музеї, бібліотека.

Можливо, в педагогічній системі М. Бойчука, порівняно з методикою керівника майстерні монументального декоративного живопису Л. Крамаренка, значно менше уваги приділялось академічним постановкам, однак учні занотовують слова вчителя: «Потрібно працювати з натури кожную форму, а особливо постать, яку створюєте композиційно потрібно уявляти собі достеменно, найкраще побачити й перевірити її в натурі, аби не видумувати нісенітниці» [14, с. 184]. А отже, використання «живої натури» в педагогічній системі професора мало місце, а не було проігноровано взагалі, як на те вказував П. Іванченко.

Важливо, що метод роботи учнів упродовж навчання (з кожним наступним курсом) зазнавав змін у технічному та стилістичному виконанні. На початковому етапі вчитель рекомендував запозичувати прості готові форми, напрацьовані композиційні схеми давніх майстрів (відомих творів мистецтва) і в межах цих, вже знайдених побудов створювати свою систему образів. Далі завдання ставали складнішими, професор вимагав від студентів лаконічності та дисципліни лінії, граничної виразності, доведення до максимуму того, що кожна лінія, кожен штрих виправдовують себе і виконують свою функцію [5, с. 24–29].

Особливість педагогічної системи М. Бойчука, її відмінність від решти майстерень академії полягала в тому, що майстер не тільки виховував, а й від самого початку формував художників-монументалістів, прищеплював мону-

менталізм як спосіб мислення. Саме тому увесь процес навчання з перших днів будувався на вивченні композиції. Бойчук спонукав молодого митця до композиційного мислення, даючи завдання з пошуку природи образотворчої форми. Оволодіння композиційною майстерністю, що дедалі ускладнювалася в процесі навчання й удосконалення майстерності.

Зазначимо, що особиста творча манера майстра не мала абсолютного тиску на учнів, і в цьому виявлявся педагогічний талант М. Бойчука. Він вміло реалізовував свою базову настанову – «не вчити, а направляти». Професор не нав'язував учням свої твори, своє художнє вміння, налаштував на самостійний аналіз та особистий пошук вирішення поставлених завдань. За спогадами П. Іванченка: «Я навіть не знав, як він рисує. Нас, учнів, він учив на хороших творах, показував безліч різних репродукцій, ...говорив, що Джотто неперевершений живописець. Дуже цінував твори Луки делла Роббіа, Андре делла Роббіа, А. Дюрера і негативно відкликався на...твори російських класиків-реалістів» [10, с. 205]. Так під «поглядом керівника» студенти навчалися розуміти матеріал, а потім засвоювали способи його організації. Лише опанувавши ремесло, використовуючи матеріал як засіб, молодий художник поступово оволодівав значенням ліній і форм, опановував їхні «стихійні закономірності», мав обрати інструменти і виявляти природу матеріалів. Поняття функції форми, лінії, композиції є одним з наріжних каменів педагогічної системи Бойчука. Воно однаково значиме в монументальному, графічному, декоративному й ужитковому мистецтві, в скульптурі, живописі, а тому «пробудження широкого композиційного чуття» в синтезі з архітектурою складає прикінцеву мету виховання художника-монументаліста.

Водночас Бойчук зумів згуртувати навколо себе талановитих людей, спрямувати розвиток їхніх здібностей таким чином, щоб вони своїми творами могли на практиці показати ту живописну школу, що згодом отримала його ім'я. Створена ним унікальна творча платформа, яку склали втілений в його творчості власний світогляд, чітко окреслені художні та художньо-просвітницькі завдання, неповторна художня мова, особлива педагогічна система та методи навчання, методика безперервного самовдосконалення, як і структура побудови навчання й виховання в майстерні, – все це мало викликати цілковиту довіру з боку студентів майстерні. Принциповим для педагога було усвідомлення і сприйняття ними загальних засад нового національного мистецтва, втіленого у монументальних формах, та розуміння пов'язаних з цією його творчою філософією суто концептуальних художніх аспектів. В іншому ніщо не заважало творчій свободі вихованців, що дало можливість кожному з них віднайти свою власну, неповторну художню мову, максимально виразну, правдиву, цілісну.

Висновки. Таким чином, складові методологічної системи М. Бойчука у поєднанні розробленою ним навчальною програмою спрямовані на підготовку висококваліфікованих художників-монументалістів.

У своїй педагогічній практиці митець постійно використовував метод безперервного самовдосконалення, через послідовність і повторюваність навчав

студентів композиційного мислення на кращих зразках світової художньої культури з наголосом на українській традиції, запровадив синтез спеціалізацій і художній універсализм, обрав монументалізм як спосіб мислення. Виховання самостійного художнього сприйняття, монументального за характером і національного за звучанням, та висока технічна підготовка були основою викладацької системи М. Бойчука, завдяки якій його учні отримували потенціал реалізуватися як художники універсального складу, розкрити свою неповторну творчу індивідуальність. Водночас, його педагогічна система давала можливість не лише розвинути художню майстерність, здійснити ґрунтовну фахову підготовку висококваліфікованого професійного художника-монументаліста, а й завдяки методу колективного виховання об'єднувала, згуртувала одностудентів.

Перспективи використання результатів дослідження. Осмислення педагогічного досвіду минулого дозволить знайти перспективні нововведення у викладанні фахових дисциплін з композиції, рисунка, живопису у вищих художніх навчальних закладах, відкрити шляхи оптимізації сучасних навчально-методичних програм, зокрема в майстерні монументального живопису і храмової культури Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, що потребує подальшого вивчення.

1. *Кашуба-Вальвач О.* Майстерня монументального живопису М. Бойчука в періоджерелах / О. Кашуба, О. Сторчай // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 4. – С. 40–42.

2. *Ковальчук О.* З історії формування української школи живопису 1917 – 1941 років / О. Ковальчук // Мистецтвознавство України : зб. наук. пр. Академії мистецтв України. – 2004. – Вип. 4. – С. 51–57.

3. *Кравченко Я.* Школа Михайла Бойчука: тридцять сім імен / Я. Кравченко. – Київ : Майстерня книги : Оранта, 2010. – 400 с.

4. *Криволапов М.* Українська академія мистецтва. Сторінки історії / М. Криволапов / Мистецтвознавство України : зб. наук. пр. – Київ, 2006. – Вип. 6–7. – С. 511–530.

5. *Павленко О.* Професор М. Л. Бойчук и «Бойчукизм». Записки о мастерской монументальной живописи Киевской украинской академии художеств, руководимой проф. Бойчуком / О. Павленко // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 24. – С. 24–29.

6. *Програма навчання в майстерні монументального живопису професора М. Бойчука, 1922 [Рукопис] // Центральный державный архив вищих органів управління, ф. 166, оп.2, од. зб. 1553, арк. 16.*

7. *Сидоренко А.* Аналіз літературних джерел, присвячених творчій і педагогічній діяльності Михайла Бойчука / А. Сидоренко // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. – Київ, 2012. – Вип. 4. – С. 131–136.

8. *Сидоренко А.* Творчі та педагогічні методики художників-викладачів КХІ 1920-х – початку 1930-х років П. Голуб'ятникова, М. Бойчука та Ф. Кричевського (На прикладі творів з мистецької збірки НАОМА) / А. Сидоренко // Українська академія мистецтва : дослід. та наук.-метод. пр. – Київ, 2013. – Вип. 21. – С. 12–25.

9. *Соколюк Л. Д.* Михайло Бойчук і його школа / Л. Соколюк. – Харків : Вид. Савчук О. О., 2014. – 392 с.

10. *Сторчай О. В.* Матеріали до творчої біографії Михайла Бойчука: Спогади Петра Іванченка [Електронний ресурс] / О. Сторчай. – С. 193–298. – Режим доступу: ss.etnolog.org.ua/zmist/2014/12/193.pdf
11. *Федорук О.* Штрихи до портрета майстра: Михайло Бойчук // Українське мистецтвознавство. – Київ, 1993. – Вип. 1. – С. 134–141.
12. *Холостенко Є.* Микола Рокицький / Холостенко Є. – Харків, 1933. – 40 с.
13. *Юр М.* Педагогічна система Михайла Бойчука та розвиток її принципів у сучасному живописі / Марина Юр // Скрижалі. Декоративне мистецтво і дизайн : нау.-мистецькі студії. – 2009. – Вип. 1. – С. 36–40.
14. *Яценко С.* Методика викладання фахових дисциплін в Українській академії мистецтва (1920–1930-ті роки) [Рукопис] : диплом. робота / Яценко С. А.; НАОМА. – Київ, 2012. – 247 с.

Педагогическая система М. Бойчука в мастерской монументальной живописи Украинской академии искусства

Иван Пилипенко

Аннотация. В работе произведен системный анализ педагогической системы М. Бойчука как руководителя мастерской монументальной живописи Украинской академии искусства по подготовке специалистов монументальной живописи. Выделены наиболее применяемые методы преподавания профильных дисциплин, используемые профессором в процессе воспитания специалистов монументального искусства (метод непрерывного самосовершенствования; композиционного мышления, синтез специализаций и художественный универсализм; монументализм как способ мышления). Обосновано, что конечная цель педагогической системы М. Бойчука – подготовка высококвалифицированного профессионального художника-монументалиста, способного реализовать свой творческий потенциал, – остается актуальной и сегодня.

Ключевые слова: Украинская академия искусства, мастерская монументальной живописи, М. Бойчук, педагогическая система, специальные дисциплины.

Pedagogical system of M. Boychuk in the monumental painting workshop of the Ukrainian Academy of Arts

Ivan Pylypenko

Annotation. An analysis of pedagogical system of M. Boychuk as a head of creative academic workshop of monumental painting of the Ukrainian Academy of Arts from the creation in the year of 1917 to the moment of its liquidation (as a result of the reform in art education) in 1934.

Methods of the study consist in compilation of several scientific methods, such as: analysis method, systematic method, comparing method, and synthesis method.

Scientific innovation. In this work was done a system analysis of pedagogical conception of M. Boychuk which was directed to train monumental art

specialists. Based on the source of literature and archives there were discovered unique forms of teaching, used by this professor. There was signed out the most used methodological principles and features of teacher, who trained his student through the method of perpetual self-improvement, consistency and repeatability. He teach his students about compositional thinking on best examples of the art culture in the world with the emphasis on national Ukrainian traditions. Also he established synthesis of specializations and universalism in arts. M. Boychuk choose monumentalism as a way of thinking, and he manage to encourage his students to create their own style, to finding an unique langue of arts. The final purpose of M. Boychuk's pedagogical system is to train a professional monumental artist of the highest quality, who can fully realize his creating potential, and this purpose is still actual.

Conclusions. Understanding of pedagogical experience of the future allowed us to find promising innovations in professional disciplines teaching such as composition, drawing, and painting in art institutes, academies and universities, allowed us to open some ways of optimization of the modern educational and methodical programs, particularly in monumental painting and temple culture workshop of the National Academy of Fine Arts and Architecture.

Key words: Ukrainian Academy of Arts, monumental painting workshop, M. Boychuk, pedagogical system, professional training.